

מלאכת אוכל נפש

א

שנינו בברייתא (ביצה דף כח ע"א):

אין בין יום טוב לשבת אלא אוכל נפש בלבד, רבי יהודה מתיר אף מכשירי אוכל נפש.

והמחבר (או"ח סימן תצ"ה סעיף א) פסק:

כל מלאכה האסורה בשבת אסורה ביום טוב חוץ ממלאכת אוכל נפש וחוץ מהוצאה והבערה.

נראה שניתן לתת שתי הגדרות להיתר לצורך אוכל נפש: א. מלאכות אלו אסורות אלא שהותרו כשהן נעשות לצורך אוכל נפש והצורך הוא המתיר. ב. המלאכות המותרות הן מלאכות שהן מיוחדות לצורך אוכל נפש והמלאכה היא המותרת. מלשון השו"ע שכתב: "חוץ ממלאכת אוכל נפש", ולא כתב: "כל שיש בו צורך אכילה מותר" כלשון הרמב"ם (הלכות יום טוב פרק א' הלכה ד, ונדון בדבריו להלן), משמע שכוונתו שמלאכה מיוחדת לאוכל נפש מותרת ולא הצורך הוא שמתיר.

לפי ההגדרה הראשונה, שהמלאכות מותרות כשהן נעשות לצורך אוכל נפש, ברור שזה בתנאי שהן נעשות באוכל נפש עצמו, שאם לא כן הרי אלו מלאכות לצורך מכשירין, ובזה נחלקו רבנן ורבי יהודה (דף לב ע"ב). ואף הוצאה והבערה שהותרו, מן הדין היה לאסור כשלא נעשות לצורך אוכל נפש ולולא דין 'מתוך' (עיין מגיד משנה בהלכות יום טוב פרק א' הלכה ד).

הגדרה זו כוללת גם מלאכות כגון קצירה וטחינה שהיו צריכות להיות מותרות לצורך אוכל נפש, והטעם שלא הותרו לצורך אוכל נפש, צריך לומר שזהו לימוד מפסוק, כירושלמי שהביאו התוספות בביצה (דף ג ע"א ד"ה גזרה), משום שכתוב אך אשר יאכל לכל נפש וסמך ליה ושמרתם את המצות, אותן מלאכות שמשימור ואילך מותרות, דהיינו מלישה ואילך, אבל מלאכות מקודם לכן אסורות. או שנאמר כדעת הרמב"ם (הלכות יום טוב פרק א' הלכה ה) ששאר המלאכות אסורות רק מדרבנן משום שאפשר לעשותן מערב יום טוב. אלא שלפי הגדרה זו צריך עיון מה מקור ההיתר של מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך, והרי לא מצאנו בש"ס שום ילפותא לדין זה, ומשמע שזו סברא, וכל שכן קשה אם נאמר כרש"י שמתוך מותר אפילו שלא לצורך כלל. וכבר תמה על כך באור זרוע (חלק א', תשובות, סימן תשנ"ד).¹ לפי הגדרה זו, הקובע את ההיתר ביום טוב הוא התכלית במלאכה שנעשית לצורך אוכל נפש.

לפי ההגדרה השנייה, מלאכות המיוחדות לאוכל נפש הן מלאכות מותרות. לא הצורך הוא הקובע את ההיתר, אלא סוג המלאכות שהן המיוחדות לאוכל נפש. אלא שלפי זה צריך להבין מדוע הבערה והוצאה מותרות, והרי הן אינן מלאכות המיוחדות לאוכל נפש. וראה מגיד משנה (הלכות יום טוב פרק א' הלכה ד) שכתב:

למד היתר הנאת הנשמה, דאך אשר יאכל לכל נפש כתיב פ"י שיהנה לכל נפש.

1 ועיין יראים סימן ש"ד שהסביר את מתוך, בתנאי שיהיה לצורך הנאת הנשמה ופירוש מתוך: מתוך אותו מקרא עמו שאתה למד היתר הנאת הגוף אתה

לומר שמלאכת צביעה לא הותרה כיון שאינה מלאכה המיוחדת לאוכל נפש.

אם כן, יש הבדל בין שתי ההגדרות למלאכות המותרות ביום טוב: לפי ההגדרה הראשונה, שכל צורך אוכל נפש מותר, אמנם יש הרחבה של ההיתר לכל מלאכה, אבל יש בהגדרה זו צמצום של ההיתר, שהוא רק לצורך אוכל נפש. לפי ההגדרה השנייה אין חשיבות לצורך, משום שהמלאכה הותרה לגמרי, אך ההגדרה מצמצמת את ההיתר לסוגי מלאכות מסוימות, ואפשר לומר שההיתר הוא רק לגבי מלאכות הקשורות להכנת סעודה, ולא למלאכות הקשורות להכנת מזון בכלל,² ואם כן קצירה וטחינה יאסרו מן התורה, וגם ללא הלימוד של הירושלמי מ"ושמרתם את המצות" - מלאכות שמשמור ואילך.

ב

מצאנו שני מקורות אפשריים להיתר אוכל נפש ביום טוב. מקור אחד שאין חולק עליו הוא הפסוק בפרשת בא (שמות יב טז): "וביום הראשון מקרא קדש וביום השביעי מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם", והוא אמור בפרשת הפסח.³ מקור נוסף הוא מלשון "מלאכת עבודה" הכתובה בפרשת אמור (ויקרא כג) בכל המועדות, גם לגבי ראשון ושביעי של פסח. בפירוש "מלאכת עבודה" נחלקו רש"י ורמב"ן שם: לרש"י, התורה באה לאסור ביום טוב אפילו מלאכות חשובות שיש בהן צורך כמו דבר האבד שמותר בחול המועד, ולדעת הרמב"ן מלאכת

ונראה טעם לשני אלו, ההוצאה לפי שאף היא באוכל ומשקה ואע"פ שהיא בדברים אחרים אמרינן מתוך, והבערה אע"פ שאינה באוכלין ומשקין כתיב לא תבערו אש בכל מושבותיהם ביום השבת בשבת הוא דאסור הא ביו"ט שרי וכן דרשו לפי שביום השבת מותר הוא דהא בשבת מיירי קרא לעיל מיניה וביום השביעי וכו' והיה די באמרו לא תבערו אש בכל מושבותיכם.

להגדרה זו של היתר אוכל נפש, מובן דין מתוך: מתוך שסוג מלאכה זה הותר, לכן הותרה המלאכה גם שלא לצורך אוכל נפש (אלא שהלשון מתוך שהותרה צ"ע, וכבר העיר ודן על כך בנשמת אדם כלל פ'). ולהגדרה זו גם מובנת יותר שיטת רש"י (ביצה דף יב ע"א, עיין תוספות ד"ה ה"ג רש"י), שמתוך מותר גם שלא לצורך כלל, והטעם הוא כיון שמלאכה זו הותרה לגמרי. אבל גם לדעת התוספות שם הסוברים שמתוך מותר רק לצורך קצת, יתכן לומר שזה אינו נובע מהגדרת צורך קצת כצורך אוכל נפש, אלא זה דין נוסף שנובע מצד "אשר יעשה לכם", וצורך קצת מגדיר את "לכם", ומכל מקום המלאכה היא שהותרה ולא הצורך מתיר. נפ"מ למעשה בין שתי ההגדרות, היא לגבי צביעה באוכלין ביום טוב, שאף שכתב בית יוסף (סימן ש"כ) בשם היראים שאין צביעה באוכלין, כתב בנשמת אדם (הלכות שבת כלל כד אות ג') שאם עושה בכוונת צביעה יש חשש חיוב חטאת לכולי עלמא. לפי ההגדרה הראשונה יש לומר שכל מלאכה שנעשית לצורך אוכל נפש מותרת, ואף צביעה באוכלין בכלל זה, אבל לפי ההגדרה השנייה, יש

3 עיין ספר מלאכת יום טוב אות א'.

2 וכמ"ש רמב"ן במלחמות ריש פרק אין צדין: "שלא כל המלאכות הותרו ביום טוב אלא הכשר המאכלים לאוכלן כגון האפיה ובישול וכיוצא בהן".

עבודה כוללת רק מלאכה שאינה אוכל נפש (ע' להלן לשונו).

והנה, לכאורה יש הבדל בין שני המקורות. אם נלמד מאך אשר יאכל לכל נפש, גם מלאכת אוכל נפש נכללת בלא תעשה כל מלאכה, אלא שיש היתר כשהמלאכה נעשית לצורך אוכל נפש. אך אם ההיתר נלמד ממלאכת עבודה, אם כן מלאכת אוכל נפש לא נכללה בכלל בלאו של מלאכה ביום טוב. ועיין לחם משנה (הלכות יום טוב פרק א' הלכה א) בשם מהרלב"ח, שלדעתו אם היתה נכללת מלאכת אוכל נפש בלא תעשה של מלאכת עבודה, הרי אם עשה ביום טוב מלאכת אוכל נפש לא קיים עשה של שבתון, ומכאן מוכח שהמלאכה הותרה לגמרי, אך יש לדחות את דבריו ואכ"מ.

נפקא מינה נוספת תהיה לגבי האיסור לבשל לבהמה: "לכם ולא לכלבים". האם נאמר שהמיעוט אהדריה לאיסורא קמא כמו שכתבו התוספות בביצה (דף יב ע"א ד"ה השוחט), והמבשל לכלבים יעבור משום לא תעשה מלאכה? אם נלמד מאך אשר יאכל לכל נפש שההיתר הוא משום הצורך, ודאי שהמבשל לכלבים זהו איסור מלאכה. אך אם נאמר כפי המקור השני, שמלאכת אוכל נפש אינה מלאכת עבודה, הרי יתכן שבישול לכלבים אינו מלאכה אלא הוא לאו הבא מכלל עשה: "לכם ולא לכלבים".

כתב הרמב"ם בספר המצוות:

המצוה השכ"ח היא שהזהירנו מעשות מלאכה ביום שמיני עצרת והוא אמרו בו כל

מלאכת עבודה לא תעשו. ודע שאלו הששה ימים טובים כל מי שיעשה מלאכה אי זו שתהיה באי זה יום שיהיה מהם לוקה אלא אם כן תהיה המלאכה ממה שיצטרך באוכל נפש כמו שבא הכתוב באחד מהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. והוא הדין לשאר ימים טובים.

הלימוד מאך אשר יאכל לכל נפש שהרמב"ם לומד ממנו לשאר ימים טובים, צריך לומר שנלמד מהיקש או מגזירה שווה. וכך כתב היראים (מצווה ש"ה) על פי הגמרא חגיגה (דף יז ע"א) בהיקש חג המצות חג השבועות וחג הסוכות לענין תשלומין, שהוא גם לענין איסור והיתר מלאכה.⁴

והנה, הרמב"ם בספר המצוות הביא הדרשה דאך אשר יאכל, ובפשטות כוונתו להתיר מלאכה שהיא לצורך אוכל נפש וכדרך הראשונה לעיל. אך מדיוק לשונו: "אלא אם כן תהיה המלאכה ממה שיצטרך באוכל נפש", משמע שהכוונה היא לסוג מלאכה שהיא נצרכת לאוכל נפש.

מצאנו כך בפירוש בשיטה מקובצת (כתובות דף ז ע"א):

וז"ל שיטה ישנה א"ל רב פפי כו' מאי דתיך מתוך שהותרה חבורה כו' כלומר כל אותן מלאכות שהותרו לצורך אכילה לא היו בכלל לא תעשה והאי דכתב רחמנא אשר יאכל לכל נפש לסימנא בעלמא הוא דכתבוה שכל המלאכות הצריכות לאכילה יהיו מותרות ביי"ט ובלבד לצורכי ישראל.

עבודה, ומלאכת עבודה היא מלאכה שבדרך כלל נעשית בשדה ולא בבית. וכפי שכתב בהמשך דבריו: "עבודה אצל רבותינו ז"ל טורה ועמל שאדם עובד בו לאחר, מלשון עבודת עבד (ויקרא כה לט), עבד עבדים יהיה לאחיו (בראשית ט כה)". ועוד, שמלאכת אוכל נפש היא מלאכת הנאה, ומשום כך הותר צורך אוכל נפש. בפשטות דעת הרמב"ן היא שההיתר הוא לסוג המלאכה, ולא שהצורך מתיר.

הרמב"ן על התורה מביא סיוע מרבנו חננאל, וברור שלדעתו סוג המלאכה הוא הקובע, וכמ"ש לעיל:

וכתב רבי חננאל, כל מלאכת עבודה, מגיד שאינו מתיר אלא במלאכת אוכל נפש כדכתיב בענין הזה במקום אחר, וביום הראשון מקרא קדש יהיה לכם כל מלאכה לא יעשה בהם, ומפני שמזכיר שם "כל מלאכה" הוצרך לפרש אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם. פירוש "מלאכת עבודה" מלאכה המשתמרת לעבודת קנין כגון זריעה וקצירה וחפירה וכיוצא בהם, אבל אוכל נפש אינה מלאכת עבודה, זה לשונו.

וכן משמע ברמב"ן במלחמות (ריש פרק אין צדין) שהוסיף עוד הגדרה: "שלא התירה תורה ביום טוב אלא מלאכות של יומן כגון שחיטה אפייה ובשול אבל אלו תקון הן ודרך בני אדם לתקן מהם לימים הרבה". הרי שההיתר תלוי בסוג המלאכה, ולא בצורך, ואף אם עושה אותה ליומה אסורה כיון שדרך לתקן ממנה לימים רבים. על פי זה מובנת שיטת הראשונים דס"ל דמדין מתוך הותר גם שלא לצורך כלל, והיינו משום שהמלאכה הותרה.

וכן כתב הפני יהושע (ביצה דף יב ע"א) בהסבר ענין מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך:

...כתב מורי זקני בספר מגיני שלמה דנפקא להו מדכתיב אך אשר יעשה לכל נפש ואם כן פשטא דקרא הכי הוא דאותן המלאכות דשייכי באוכל נפש הוא לבדו יעשה לכם והותרו לגמרי.

אם כן, גם לרמב"ם, לשיטה מקובצת ופני יהושע, הלימוד של "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" כוונתו להתיר סוג של מלאכות ולא להתיר דבר שהוא לצורך אוכל נפש.

ג

הרמב"ן בפרשת אמור (ויקרא כג ז) כתב:

אבל פירוש "מלאכת עבודה", כל מלאכה שאינה לצורך אוכל נפש כענין שנאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך (שמות כ ט), ובכל עבודה בשדה (שם א יד), ונעבדתם ונזרעתם (יחזקאל לו ט), וקין היה עובד אדמה (בראשית ד ב), ומלאכה שהיא באוכל נפש היא מלאכת הנאה לא מלאכת עבודה. וזה מתבאר בתורה, כי בחג המצות שאמר תחילה (שמות יב טז) כל מלאכה לא יעשה בהם, הוצרך לפרש אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם, ובשאר כל ימים טובים יקצר ויאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו, לאסור כל מלאכה שאינה אוכל נפש ולהודיע שאוכל נפש מותר בהן. ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל שאר ימים טובים "כל מלאכה" ולא יפרש בהם היתר אוכל נפש, כי "מלאכת עבודה" ילמד על זה...

לרמב"ן יש כאן שתי הגדרות: המלאכה המותרת היא מלאכה שאינה מלאכת

ונראה שהרמב"ן מוכרח לבאר גם את הפסוק אך אשר יאכל לכל נפש שסוג המלאכה הוא הותר, דאם לא כן יש סתירה בין הגדרת מלאכת עבודה המדברת על סוג המלאכה לבין הלימוד מאשר יאכל לכל נפש. ואין לומר שלרמב"ן יש צורך בשני הלימודים ובשתי ההגדרות, גם של מלאכת עבודה וגם של הנאה, שצורך ההנאה באוכל נפש מתיר, דאם כן מדוע ביאר את הצריכותא לפסוק "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" משום שלא נאמרה שם מלאכת עבודה, תיפוק ליה משום שיש צורך בשתי הגדרות, גם של סוג המלאכה שנאמר במלאכת עבודה וגם צורך של הנאה שנלמד מאך אשר יאכל. ממילא מבואר שהרמב"ן מפרש את אך אשר יאכל באותו אופן שמפרש את מלאכת עבודה, היינו שסוג זה של מלאכות הותר לצורך אוכל נפש.

אך מדברי הרשב"א בעבודת הקדש (בית מועד שער א' סימן א') משמע שהיתר אוכל נפש הוא הצורך לאוכל נפש ולא היתר של סוג המלאכה:

דבר תורה מלאכת עבודה אסורה ביום טוב כבשבת שנאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו. אי זו היא מלאכת עבודה כל שאין בה צורך אוכל נפש כחורש וזורע ובונה ואורג וכיוצא בהן. ולא הותרה אלא מלאכה שיש בה צורך אוכל נפש או שכל נפש נהנית ממנה כאפייה ובישול וכיוצא בהן, שנאמר (שמות י"ב) כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם.

ולא כל מלאכת אוכל נפש התיר הכתוב שהרי אחר שהתיר מיעט שנאמר אך הוא לבדו יעשה לכם, אך הוא לבדו ולכם מיעוטינן הן. ולפיכך יש אפילו מלאכות שיש בהן צורך אוכל נפש ואסורות, ומסרן הכתוב לחכמים והם אמרו שהקוצר והתולש והדש והבורר והטוחן והמרקד והצד והחולב והמגבן והסוחט את הפירות להוציא מהן משקין אסור. וכן אסרו מדבריהם לרדות חלות דבש מן הכוורת. ומפני מה מנו את אלו, לפי שלא התירה התורה לתקן ביום טוב מה שדרך בני אדם לתקן מהן הרבה לימים הרבה, כדי שלא יטרח ביום טוב לתקן מחמת חול.

מדברי הרשב"א משמע שהמלאכה הותרה משום הצורך ולא לפי סוג המלאכה, ומלאכת עבודה היא כשלא נעשית לצורך אוכל נפש. לכן הוא התקשה מדוע קצירה ותלישה נאסרו, שהרי נעשות לצורך אוכל נפש. אם מלאכת עבודה היתה תלויה בסוג המלאכה ורק מלאכת הנאה מותרת, הרשב"א לא היה נזקק להסבר ההבדל בין המלאכות משום שמסרן הכתוב לחכמים. ועפ"ש שהבנת מתוך תלויה בהבנת היתר אוכל נפש, הרי לרשב"א נאמר מתוך רק כשיש צורך קצת. עוד יש להוכיח את דעתו של הרשב"א גם על פי גרסת כתב היד בעבודת הקודש (שער ג' אות ו')⁵:

מוציאין מרשות לרשות את הקטן למולו או שיש לו געגועין על אביו, וכן את הלולב ליטלו ולצאת בו, וספר תורה לקרות בו, שכל אלו יש בהן צורך ליום [קצת] ושויין הן בצרכיהן לכל נפש, ומתוך שהותרה הוצאה

5 עבודת הקדש עם ביאור עבודת עבודה מאת הרב חיים גדליה צימבליסט, הוצאת מוסד הרב קוק.

לא תעשה וכמ"ש משיטה מקובצת בכתובות וכמגיני שלמה הנ"ל.

הגמרא מעמידה את מחלוקת בית שמאי ובית הלל במשנה בביצה (דף יב ע"א) אם מוציאין את הקטן ואת הלולב וספר התורה לרשות הרבים, במחלוקת אם אומרים מתוך שהותרה. ונראה שמחלוקת זו בעצם בגדר היתר אוכל נפש: אם מלאכת עבודה פירושה סוג מלאכה שאינה קשורה לאוכל נפש, או שמלאכת עבודה היא מלאכה שאינה נעשית לצורך אוכל נפש. הרי בגמרא שם איתא דלב"ש המבשל גיד הנשה בחלב לוקה גם משום יום טוב, ואם נאמר שעקרונית בית שמאי מודים לבית הלל דסוג המלאכה המיוחד לאוכל נפש הותר אלא שיש תנאי שיהיה צורך אוכל נפש במלאכה משום "אשר יעשה לכם", אם כן יש כאן רק איסור עשה ולא מלקות. על כורחך שמחלוקת בית שמאי ובית הלל היא מחלוקת יסודית בהבנת איסור מלאכת עבודה והיתר אוכל נפש. על פי זה בית שמאי התירו רק לצורך, ובית הלל אומרים מתוך שהותר לצורך הותר שלא לצורך, היינו משום שסוג המלאכה הוא הותר ולא הצורך.⁶

ד

הרמב"ם בתחילת הלכות יום טוב (פרק א' הלכה א) הביא את שני הלימודים, גם של מלאכת עבודה וגם אך אשר יאכל: ששת ימים האלו שאסרן הכתוב בעשיית מלאכה שהן ראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני של חג הסוכות וביום חג השבועות ובאחד לחדש השביעי הן הנקראין ימים

הלכה שהצורך מתיר ולא המלאכה, על כורחנו שלב"ה דין מתוך מרחיב את ההיתר לכל צורך היום.

לצורך אוכל נפש הותרה נמי אף שלא לצורך אוכל נפש כל שיש בו צורך ליום. **אם** כדי לומר מתוך בעינן צורך קצת, יותר פשוט לומר שהמלאכה לא הותרה לגמרי. עיין גם בהמשך דברי הרשב"א שם, שכתב "כלים שאין צריך להם ביום טוב אסור להוציאן בחוץ, שאין זה אלא כהוצאת אבנים", ומוכח שהוצאה נאסרה שלא לצורך כלל.

וכן נראה מדעת התוספות במסכת שבת (דף צה ע"א ד"ה והרודה) שכתבו שמתוך שהותרה שייך לגבי בונה ביום טוב, ומותר לבנות את ביתו שנפל, דמתוך שהותרה לגבי מגבן הותר לגבי בנין, ונאסר רק משום עובדא דחול ומדרבנן. עיין פרי חדש בתחילת הלכות יום טוב (סימן תצ"ה ס"ק א' סוף ד"ה ולכן נ"ל) שכתב בסוף דבריו ש"העיקר כדעת רוב המפרשים ז"ל דבכל מלאכות אמרינן מתוך, לפיכך אם נפל ביתו ביום טוב מותר לבנות מן התורה כל שיש בו צורך היום כדי שלא יכנו שרב ושמש". ברור שלדעתם הצורך הוא המתיר שהרי המלאכות עצמן אסורות, ולכן לדעתם שייך מתוך גם בשאר מלאכות.

אמנם לרש"י פירוש אחר בהבנת מלאכת עבודה, וכבר עמד על כך הרמב"ן על התורה. לרש"י התורה באה לאסור ביום טוב אפילו מלאכות החשובות שיש בהם צורך, כמו דבר האבד שמותר בחול המועד, ולא זה המקור להיתר אוכל נפש. יתכן שרש"י לומד את היתר אוכל נפש מאך אשר יאכל לכל נפש, שכל המלאכות שהותרו לצורך אכילה לא היו בכלל

6 וכעין זה כתב בנשמת אדם כלל פ, וע"ע באמרי בינה דיני יו"ט סימן א'. לפי הראשונים שסוברים גם

באוכל נפש מותרות", ומשמע שהצורך הוא המתיר.

לפי דברינו דבר זה תלוי בשאלה האם הרמב"ם סובר בהיתר מתוך כמו רש"י שהותר לגמרי או כמו תוספות שהותר רק כשיש צורך. אם מותר שלא לצורך כלל, צ"ע לפי הרמב"ם, האם דין מתוך נאמר רק בהוצאה והבערה, וכדעת הפרי חדש (סימן תצ"ח ס"ק א') והפרי מגדים (בפתיחה להלכות יום טוב), או הפשט כמו המגיד משנה דבשאר מלאכות כמו בישול, פשוט שהותר שלא לצורך, והחידוש הוא שגם בהוצאה והבערה אומרים מתוך. אם בישול ואפייה הותרו לגמרי גם שלא לצורך, הרי שיסוד ההיתר הוא סוג המלאכה. אבל אם כדעת הפרי חדש והפרי מגדים שבישול ואפייה הותרו רק לצורך אוכל נפש, ומתוך שיך רק בהוצאה והבערה, אם כן ההיתר הוא רק לצורך. והוצאה שאני, כיון שהיא מלאכה גרועה כמ"ש בפרי חדש, אומרים מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך, והבערה הותרה לגמרי מדכתיב לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, הא ביום טוב שרי, וכמו שכתב המגיד משנה לשיטתו.

ה

כפי שכתבנו, נראה שמגיד משנה סובר בדעת הרמב"ם שמלאכות אוכל נפש הותרו גם ללא צורך, משום שסוג המלאכה הותר. וז"ל המגיד משנה (הלכה ד):

כל מלאכה שחייבין עליה בשבת וכו'. המכוון אצלי בדעת רבינו כך הוא מלאכה שחייבין עליה בשבת ואותה מלאכה היא שלא לצורך אכילה אם עשה אותה ביו"ט לוקה חוץ מן ההוצאה וההבערה שאע"פ שאינן לצורך

טובים, ושבתת כולן שוה שהן אסורין בכל מלאכת עבודה חוץ ממלאכה שהיא לצורך אכילה שנאמר אך אשר יאכל לכל נפש וגו'. **הרמב"ם** מדגיש את איסור "מלאכת עבודה", ומביא גם את הפסוק אך אשר יאכל לכל נפש להתיר צורך אכילה. האם לדעתו של הרמב"ם היתר אוכל נפש הוא מחמת הצורך או שיש הגדרת מלאכה שהיא מלאכת אוכל נפש ומלאכה זו הותרה? עיין במגיד משנה (פרק ד' הלכה א) שמשמע ממנו שהרמב"ם הולך בדרך הרמב"ן, ואוכל נפש הותר לגמרי. ממילא, אינו לוקה על מלאכות לצורך אכילה אפילו עשאן שלא לצורך, ו"מלאכות שאינן לצורך אכילה כגון הכתיבה וההריסה והאריגה והבנין אפילו עשאן לאכילה לוקה". ולכן נקט שם שהרמב"ם סובר כרש"י שמתוך הותר גם שלא לצורך כלל.

הנה, הרמב"ם שם (הלכה ד) כתב:

כל מלאכה שחייבין עליה בשבת אם עשה אותה ביום טוב שלא לצורך אכילה לוקה חוץ מן ההוצאה מרשות לרשות וההבערה שמתוך שהותרה הוצאה ביום טוב לצורך אכילה הותרה שלא לצורך אכילה, לפיכך מותר ביום טוב להוציא קטן או ספר תורה או מפתח וכיוצא באלו מרשות לרשות. וכן מותר להבעיר אע"פ שאינו לצורך אכילה, ושאר מלאכות כל שיש בו צורך אכילה מותר כגון שחיטה ואפייה ולישה וכיוצא בהן, וכל שאין בהן צורך אכילה אסור כגון כתיבה ואריגה ובנין וכיוצא בהן.

לכאורה פשוטות לשון הרמב"ם משמע שתלוי בצורך ולא בסוג, שהרי הרמב"ם הדגיש: "ושאר מלאכות כל שיש בו צורך אכילה מותר...", ולא כתב "ושאר מלאכות, הנעשות

מתניתא פליגא אדחזקיה לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת בשבת אי אתה מבעיר אבל אתה מבעיר ביום טוב. אין תימא בדברים שיש בהן אוכל נפש אנן קיימינן. הא כתיב אך אשר יאכל לכל נפש. אלא כי כן קיימינן בנר של אבטלה.

לפי זה, לא נאסרה הבערה ביום טוב משום שכתוב "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" אבל ביום טוב אתה מדליק. וזה מה שהביא הרא"ש והמגיד משנה, ואם כן, זה נכון גם למאן דאמר הבערה לחלק יצאת. ואם כן יש לומר, שלכן הרמב"ם לא כתב לשון מתוך שהותרה אלא לגבי הוצאה ולא לגבי הבערה, משום שמלאכה זו, בניגוד למלאכת הוצאה, לא נאסרה כלל.

לדרך זו של המגיד משנה, שהרמב"ם כרמב"ן, קשה ממה שכתב הרמב"ם (הלכות יום טוב פרק א' הלכה טו):

המבשל ביום טוב לגוים או לבהמה או להניח לחול אינו לוקה שאילו באו לו אורחים היה אותו תבשיל ראוי להן, עשה לנפשו והותר מותר להאכיל ממנו לגוים ולבהמה.

מדוע הרמב"ם הוצרך להשתמש בהואיל, והרי המלאכה הותרה לגמרי? ומה שבגמרא (פסחים דף מו ע"ב) נחלקו רבה ורב חסדא אם האופה מיום טוב לחול לוקה. אם אומרים הואיל, אפשר לומר דרבה ורב חסדא לית להו מתוך ולכן משתמשים בהואיל.⁷ וכתב החיי אדם בנשמת אדם (כלל פ'):

(דף יב ע"א ד"ה ה"ג רש"י) שמחמת כן כתבו שמתוך אומרים רק בצורך היום קצת, מה שאין כן לפי המגיד משנה ברמב"ם.

אכילה אינו לוקה ואפילו עשאן שלא לצורך אכילה.

ופירוש מלאכה שהיא שלא לצורך אכילה נתבאר בדברי רבינו שכולל כל מלאכה שאינה נעשית באכילה ושתייה... אבל שאר מלאכות שאינן לצורך אכילה כגון הכתיבה וההריסה והאריגה והבנין אפילו עשאן לאכילה לוקה ושאר המלאכות שהן באכילה כגון שחיטה ואפייה אפילו עשאן שלא לאוכלן אינו לוקה.⁷ **לפי** המגיד משנה יש שלושה סוגי מלאכות: מלאכה שאינה משמשת לצורך אכילה, מלאכה שאופייה הוא לצורך אכילה, והוצאה והבערה. לגבי הוצאה והבערה הבאנו לעיל את לשון המגיד משנה שהוצאה הותרה משום שאף היא באוכל ובמשקה, ולגבי הבערה, כתוב לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, "בשבת הוא דאסור, הא ביום טוב שרי".

כדברי המגיד משנה, שהבערה כלל לא נאסרה ביום טוב, כתוב בתוספות בביצה (דף כג ע"א ד"ה על גבי חרס) בענין נר של בטלה. את השאלה אם נאסר נר של בטלה ביום טוב, תלו תוספות בשאלה אם הבערה ללאו יצאת או לחלק יצאת, ואם הבערה ללאו יצאת הרי הלאו נאמר רק בשבת ולא ביום טוב. לתוספות, דברי המגיד משנה נכונים רק למ"ד הבערה ללאו יצאת, אבל הרא"ש בביצה (פרק ב' סימן כ"ב) לגבי נר של בטלה, הביא ירושלמי שלומד היתר הבערה שלא לצורך מפסוק, וכמגיד משנה:

ירושלמי מהו להדליק נר של אבטלה. פי' נר של בטלה שאין צריך לו. חזקיה אמר אסור

7 ועיין לחם משנה שם בהסבר דברי המגיד משנה.
8 וכ"כ בפרי חדש, והרי רבה בביצה דף יב ע"א הקשה ממאי דב"ש וב"ה פליגי במתוך. וע' תוספות ביצה

ומה שהק' הלח"מ דלמה כתב הרמב"ם במבשל מיו"ט לחול דאינו לוקה מטעם הואיל, תיפוק ליה מטעם מתוך, ולמה שכתבתי פשיטא דקשה יותר שהרי לגמרי מותרים, י"ל כיון שהוצרך לטעם זה דמבשל לנכרי ולכלבים דס"ל דאהדריה לאיסורא קמא וכמש"כ הלח"מ אגב כתב גם במבשל לחול טעם זה, ועוד דדרך הרמב"ם להעתיק לשון הגמ'.

ובפרי מגדים (בפתיחה להלכות יום טוב) ובפרי חדש (בפתיחה לסימן תצ"ח ס"ק א') למדו בדעת הרמב"ם שמתוך אומרים רק בהוצאה ובהבערה. ולכן במבשל מיום טוב לחול כתב הרמב"ם שאינו לוקה משום הואיל. וכן כתב בקהלת יעקב (לבעל משכנות יעקב מקרלין, בחידושים שם על ביצה דף כא ע"ב, וחזר על דבריו אלו בשו"ת משכנות יעקב סימן קמ"ב), שהעיר מהסוגיה בביצה (דף יב ע"ב) שהגמרא אומרת על הא דתני תנא קמי דרבי יוחנן המבשל גיד הנשה בחלב ביום טוב ואכלו לוקה חמש ובהם בישול והבערה ביום טוב:

פוק תני לברא הבערה ובישול אינה משנה ואת"ל משנה בית שמאי היא דאמרי לא אמרינן מתוך... דאי בית הלל כיון דאמרי מתוך שהותרה הוצאה לצורך הותרה נמי שלא לצורך הכא נמי מתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך.

כתב המשכנות יעקב שלפי הסוגיה בפסחים (דף מח ע"א), ברייתא זו של המבשל גיד הנשה בחלב לוקה חמש, היא למ"ד יש חילוק מלאכות ביום טוב, וכן כתב רש"י בביצה (דף יב ע"ב ד"ה

משום הבערה). אבל אם אין חילוק מלאכות ביום טוב, צריך לומר שאפיק הבערה ועייל עצי הקדש (פסחים דף מח ע"א), ואם כן מלא תבערו אש לומדים חילוק מלאכות רק בשבת וממעטים יום טוב שבו גם הבערה מותרת משום דכתיב ביום השבת דוקא, כמו שכתב המגיד משנה. נמצא דהברייתא של המבשל גיד הנשה יכולה להיות גם אליבא דבית הלל, ולכן בבישול כיון שאין מתוך לוקה. אם כן לדעת המשכנות יעקב אין לרמב"ם מתוך בבישול אלא בהוצאה, והמבשל שלא לצורך לוקה אם לא משום הואיל.

לדרך זו של הפרי מגדים והמשכנות יעקב שדין מתוך אומרים רק בהוצאה ובהבערה ולא בדברים אחרים, יש לבאר את הסוגיה בכתובות שיש מתוך בחובל,⁹ אליבא דרמב"ם (הלכות שביתת יום טוב פרק א' הלכה טז), שכל שהוא צורך הגוף כלול באוכל נפש:

רחיצה וסיכה הרי הן בכלל אכילה ושתייה ועושין אותן ביום טוב שנאמר (שמות י"ב) אך אשר יאכל לכל נפש לכל שצריך הגוף, לפיכך מחמין חמין ביום טוב ורוחץ בהן פניו ידיו ורגליו.

לפי זה צריך לומר שלשיטת הרמב"ם כל צורך הנאה הוא צורך אוכל נפש, ולכן הותרה בעילת מצווה ביום טוב מדין מתוך. ביאור מתוך לשיטה זו הוא כמו שכתב היראים (מצווה ש"ד), "מתוך אותו מקרא עצמו שאתה למד היתר הנאת הגוף אתה למד היתר הנאת נשמה", אלא שליראים כל מתוך הוא משום הנאת הנפש, ולכן לשיטתו מותר להוציא ספר תורה לקרוא בו

והבערה (ע"ב שם "הבערה ובישול אינה משנה"), הוצאה (ביצה דף ט ע"א) וכן לגבי חובל (כתובות דף ז ע"א לגבי בעילת מצווה ביום טוב).

9 דין מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך הובא בגמרא לגבי כמה מלאכות: שחיטה (ביצה דף יב ע"א לגבי שוחט עולת נדבה ביום טוב), בישול

שנטמאו מצות עשה שנאמר (ויקרא ז') באש ישרף ועשית מלאכה שאינה לצורך אכילה וכיוצא בה עשה ולא תעשה ואין עשה דוחה את לא תעשה ועשה.

והרי הרמב"ם ודאי ס"ל מתוך, ומדוע יש כאן איסור של לא תעשה מלאכה לגבי שריפת קדשים? ואם אנו אומרים כמגיד משנה, שהבערה לא נאסרה ביום טוב בכלל, ודאי קשה מגמרא זו.

הפרי חדש נדחק בזה וכתב שגם לשיטתו בהבערה צריך מתוך משום שאמנם כתוב "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת", ודייקנו דהא ביום טוב שרי, ברם "ומיהו תפסת מועט תפסת וגלי קרא דדוקא ביש בו צורך קצת ולכן צריך לומר מתוך כדי שלא נאמר שהותרה לגמרי"¹⁰.

וברש"י ביצה (דף כז ע"ב ד"ה חלה שנטמאת) כתב "דגזרת הכתוב היא שאין קדשים טמאים מתבערים ביום טוב, דרחמנא אחשבה להבערתן, דכתיב באש ישרף (ויקרא ז'), הלכך מלאכה היא". ועדיין קשה, שהרי אף דאחשבה להבערתן והיא מלאכה, זה נכון רק אם הבערה אסורה ביום טוב והותרה לצורך. אבל אם הבערה הותרה לגמרי משום "ביום השבת" הרי מה מועיל אחשבה, והרי אין איסור מלאכה כזה.

ואפשר אולי לדחוק שאמנם אין לאו של הבערה ביום טוב, אבל הרי יש עשה של שבתון

בהוצאה ודלא כהמ"מ שתלה הטעם לפי שיש בהוצאה באוכל עצמו והוה ק"ל ממגבן ומהבערה הוה מטעם המ"מ מקרא דוביום השבת הא בי"ט שרי ומיהו תפסת מועט תפסת וגלי קרא דדוקא כשיש בו צורך קצת ולהכי צריכים לטעמא דמתוך בהבערה כי היכי דלא תימא שהותרה לגמרי אבל שאר מלאכו' אף שיש בהם צורך היום קצת לקי עליהו".

משום שהנאת נפש היא כהנאת אוכל נפש ולא רק הנאת הגוף. אך לדעת הרמב"ם יש לומר שבכלל הנאת אוכל נפש היא כל הנאת הגוף ולכן מותר לעשות מדורה להתחמם ביום טוב (ע' קהילות יעקב ביצה סימן י"ד), אבל להוצאת ספר תורה ומפתח לרמב"ם צריך דין מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך ואין משום הנאת נפש.

ו

לדברי המגיד משנה שאין איסור הבערה ביום טוב בכלל, עדיין קשה מגמרא בשבת (דף כה ע"א). לדעת רב אשי שם אין שורפין קדשים ביום טוב משום ששבתון הוא עשה והוה ליה יום טוב עשה ולא תעשה, ולביאור רש"י, אין עשה דבאש תשרופו דוחה לא תעשה ועשה דיום טוב. ומוכח שיש איסור הבערה ביום טוב, שלא כמ"ש המגיד משנה שאין איסור הבערה בכלל ביום טוב. ועוד קשה, אפילו אם יש איסור הבערה, מדוע לא נתיר לשרוף קדשים ביום טוב בגלל מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך. מחמת זה כתב הפרי חדש (סימן תצ"ח ס"ק א'), שהגמרא האוסרת לשרוף קדשים ביום טוב מיירי כדעת בית שמאי שלא סוברים מתוך (בביצה דף יב ע"א). אלא שאם כן קשה על הרמב"ם שהביא דבר זה בהלכות יום טוב (פרק ג' הלכה ח) בדין חלה טמאה:

וכן אין שורפין אותה ביום טוב שאין שורפין קדשים שנטמאו ביום טוב, ששריפת קדשים

10 וז"ל הפרי חדש: "דלא ק"ל כותיה דר"י אלא בהוצאה והבערה והטעם לפי שההוצאה היא מלאכה גרועה וכמ"ש התוספ' בריש הזורק דאע"ג שהיתה במשכן אצריך קראי דאי לאו דכתיבא לא הוה מחייבי עלה לפי שמלאכה גרועה היא ולפיכך אמרינן בה מתוך וע"כ למימר הכי למאי דהוה בעי תלמודא למימר דליכא איסור הוצאה כלל בי"ט ולפי זה דוק'

רסיסי

מלאכת אוכל נפש

טל

צג

ביום טוב ויש כאן גם לאו הבא מכלל עשה, וכמ"ש התוספות על לכם ולא לגבוה (ביצה דף יב ע"א ד"ה השוחט), שזה לאו הבא מכלל עשה. ולכן לבית הלל אף שנדרים ונדבות אין קרבין ביום טוב מ"לכם ולא לגבוה", אין לוקין, כיון שהוי לאו הבא מכלל עשה ואין לוקין עליו. ואם

כן יש לומר שמה שכתב הרמב"ם ששריפת קדשים היא עשה ולא תעשה, עיקר טעמו הוא משום שיש איסור עשה מחמת שהוא לאו הבא מכלל עשה, ואין עשה דוחה עשה. אלא נקט את לשון הגמרא שסוברת דהיתר הבערה הוא משום מתוך ואסור לצורך גבוה.

